

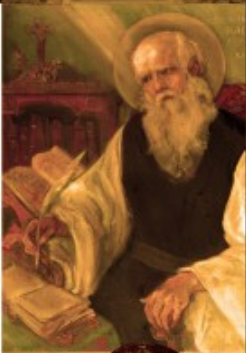

Artur Lis

Homo literatus

Studia poświęcone
Wincentemu Kadłubkowi

Tom I
Życie i dzieło

Artur Lis

Homo literatus

Studia poświęcone
Wincentemu Kadłubkowi

Tom I
Życie i dzieło

Sandomierz 2021

Wydanie II poprawione i uzupełnione
Copyright 2021 by Artur Lis

Recenzenci:
prof. dr hab. Czesław Deptuła,
dr hab. Marek Bielecki

Druk współfinansowany przez
Archiopactwo Cystersów w Jędrzejowie
Nihil obstat
o. Rafał Adam Ścibiorowski, opat jędrzejowski

Konsultacja:
o. Bruno Łukasz Paterewicz, przeor opactwa w Jędrzejowie

Projekt okładki, redakcja techniczna:
Rafał Podleśny

Wydawnictwo ARMORYKA
ul. Krucza 16
27-600 Sandomierz
<http://www.armoryka.pl/>

Homo literatus

ISBN 978-83-7639-209-7

Tom I

ISBN 978-83-7639-210-3

Spis treści

Wstęp	5
Introduction	7
Rozdział I - ŻYCIE	9
Kronika i dziejopis	11
Błogosławiony Wincenty Kadłubek w świetle współczesnych badań	23
Wokół pochodzenia Mistrza Wincentego	51
Mistrz Wincenty - polemiki i dyskusje	73
Wykorzystanie dowodu z dokumentów na przykładzie bł. Wincentego	94
Studia zagraniczne Mistrza Wincentego	132
Elekcja na biskupstwo krakowskie	142
Rezygnacja Wincentego Kadłubka z funkcji biskupiej	151
Sprawozdanie z konferencji „Tajemnice Opatowa”	162
Sprawozdanie z konferencji „Bł. Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej”	169
Sprawozdanie z konferencji „Bł. Wincenty Kadłubek i jego dziedzictwo”	178
Sesja naukowa „Wincenty Kadłubek - święty wciąż do odkrycia”	188
Paryż i Wincenty Kadłubek	193
Konferencja „Dziedzictwo Wincentego Kadłubka”	195

Rozdział II - DZIEŁO	205
Prawo rzymskie w kronice Wincentego Kadłubka. Zarys problematyki	207
Prawo kanoniczne w kronice Wincentego Kadłubka. Zarys problematyki	216
Myśl polityczno-prawna Mistrza Wincentego Kadłubka	222
Studia nad wpływem praw obcych w dawnej Polsce. Wybór zagadnień	248
Patron Diecezji Sandomierskiej bł. Wincenty Kadłubek oczyma mediewisty – profesora Czesława Deptuły	268
Mit imperialny Mistrza Wincentego Kadłubka – pióra profesora Czesława Deptuły	281
Myśli i aforyzmy w „Kronice polskiej” Wincentego Kadłubka	295
Spór Bolesława II Śmiałego z Biskupem Stanisławem w aspekcie historyczno-prawnym	313
Męczeństwo – najwyższa próba miłości Święty Stanisław ze Szczepanowa - kilka uwag historyczno-prawnych	334
Legenda o Wandzie w historiografii – spór o interpretacje	390
Model władcy w średniowiecznej Polsce w świetle Kroniki polskiej mistrza Wincentego	415
Rodzina w Polsce dzielnicowej	449
Political and Law Thought of Magister Vincentius Kadłubek	475
Biskupi mediatorami w XII wiecznej Polsce	494
Najstarsze Kroniki polski jako źródła historyczno-prawne	512

Wstęp

Oddaję do rąk czytelnika pierwszy z dwóch tomów książki „*Homo literatus*. Studia poświęcone Wincentemu Kadłubkowi. Inicjatywa publikacji narodziła się podczas mojego wykładu „Wiara – ojczyzna – praworzędność – system wartości Wincentego Kadłubka i jego związki z kulturą francuską” dnia 7 czerwca 2014 roku. Organizatorami spotkania, które odbyło się w Pawilonie Wystawowym Muzeum im. Przypkowskich w Jędrzejowie byli: Starosta Jędrzejowski, Dyrektor Muzeum oraz Opat Archiopactwa Cystersów w Jędrzejowie.

18 lutego 1764 papież Klemens XIII wydał dekret o zatwierdzeniu publicznego kultu Wincentego. Kilka miesięcy później 9 czerwca, papież ten, wydał również dekret zezwalający na oddawanie oficjum brewiarzowego i na odprawianie Mszy świętej ku czci Wincentego Kadłubka. Dekrety te stanowiły akt równoznaczny z beatyfikacją.

Ostatnimi laty można zaobserwować rozwój interdyscyplinarnych badań dotyczących Wincentego Kadłubka i jego „Kroniki polskiej”. Należy tu wymienić konferencje naukowe: *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda* (Kraków, 10 marca 2000 r.), *Nowe badania nad „Kroniką” biskupa Wincentego Kadłubka* (Warszawa, 4-6 czerwca 2008 r.), *Błogostawiony Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej* (Kraków, 3 listopada 2008 r.) oraz *Błogostawiony Wincenty Kadłubek i jego dziedzictwo* (Opatów, 17 czerwca 2009 r.).

Moje własne badania zaowocowały ukazaniem się książek: „Spory wokół biografii mistrza Wincentego Kadłubka”, „*Sapere aude*. Szkice o Kadłubku” a także „*Magnum oppidum Opatów*.”

Szkice historyczne”. Do wyżej wymienionych dołączam niniejsze dzieło będące zbiorem wybranych artykułów publikowanych głównie w „Kronice Diecezji Sandomierskiej”.

W tym miejscu pragnę podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszego tomu. Wyrazy wdzięczności kieruję dla ks. prof. dr hab. Józefa Krasińskiego, prof. dr hab. Czesława Deptuły, s. Leokadii Wilk oraz pani Jolanty Jakubczyk.

„*Homo literatus*. Studia poświęcone Wincentemu Kadłubkowi stanowi zbiór, którego lektura pozwala na szersze spojrzenie na wiele istotnych kwestii. Nie sposób przybliżyć tu wszystkich bardziej szczegółowo, dlatego tym bardziej zachęcam Państwa do wnikliwej lektury, licząc na życzliwe przyjęcie.

Kończąc pragnę zacytować słowa wypowiedziane przez Karola Wojtyłę 8 marca 1959 roku: „Człowiek XX wieku, właśnie ten człowiek tak bardzo oderwany od Boga potrafi dostrzec wielkość tego mnicha sprzed 700 lat, biskupa – mnicha, który wszystko w życiu postawił na zjednoczenie z Bogiem i wszystko inne uznał za mało warte w porównaniu z tą jedną wartością. I człowiek dzisiejszy potrafi to nie tylko uznać, ale człowiek dzisiejszy czuje jakiś głód tego i pragnie i tęskni za tym i dlatego człowiek dzisiejszy przychodzi myślą do progów tego opactwa”.

Dr Artur Lis

Introduction

Voici mon livre « *Homo literatus* »

Il concerne les recherches consacrées à Vincent Kadłubek.

L'Initiative de cette publication est apparue pendant ma conférence du 7 juin 2014 «Foi - patrie - la primauté du droit - le système de valeurs de Vincent Kadłubek et sa relation avec la culture française».

Les organisateurs de la réunion, qui s'est tenue au Musée Przytkowski - Pavillon Des Expositions à Jędrzejów étaient: le responsable de la région de Jędrzejów, le directeur du Musée ainsi que l'abbé cistercien de Jędrzejów.

Le 18 Février 1764, le pape Clément XIII a publié un décret approuvant le culte public de Vincent.

Quelques mois plus tard, le 9 juin, le même pape a promulgué un décret autorisant l'office du bréviaire et la célébration de la messe en l'honneur de Vincent Kadłubek.

Ces décrets étaient équivalents à un acte de béatification.

Ces dernières années, on peut observer le développement de la recherche interdisciplinaire sur Vincent Kadłubek et ses «Chroniques polonaises».

Il convient de mentionner les conférences: *Maître Vincent Kadłubek. L'homme et son travail, culte posthume et la légende* (Cracovie, le 10 Mars 2000), *Nouvelles recherches sur «Chroniques polonaises» de l'évêque Vincent Kadłubek* (Varsovie, le 4-6 Juin 2008), *Le bienheureux Vincent Kadłubek. Le 800e anniversaire de son ordination comme évêque* (Cracovie, le 3 Novembre, 2008), et *Le bienheureux Vincent Kadłubek et son héritage* (Opatów, le 17 Juin 2009).

Mes propres recherches sont le fruit de la parution des livres: assez nombreux: «Controverses au sujet de la biographie de Maître Wincenty Kadłubek», «Sapere aude. Les essais liés avec Kadłubek » et aussi « Magnum oppidum - Opatów. Les essais historiques».

Mon travail est un recueil d'articles sélectionnés publiés principalement dans la «Chronique du diocèse de Sandomierz».

Pour terminer, je voudrais citer les paroles de Karol Wojtyła dites le 8 mars, 1959 : «L'homme du XXe siècle, justement c'est l'homme si détaché de Dieu qu'il peut voir la grandeur de ce moine évêque il y a 700 ans, - un moine qui a mis tout dans la vie d'union avec Dieu, toutes les autres choses étant jugées insuffisantes par rapport à la valeur de Dieu.

Et l'homme d'aujourd'hui, non seulement peut l'admettre, mais l'homme d'aujourd'hui a faim de cela et il veut et il désire ardemment, et c'est pourquoi viennent à son esprit les seuils de cette abbaye».

*Traduction: Jolanta Jakubczyk
Hélène Richard*

ROZDZIAŁ I

ŻYCIE

Kronika i dziejopis

(Prof. dr hab. Czesław Deptuła)

W historiografii dawnych wieków spotykamy dzieła, które bądź od chwili powstania, bądź dopiero po pewnym czasie inspirowały gorące i długotrwałe spory. Spierano się o prawdziwość i kompletność „faktów” przedstawionych w dziejopisarskiej narracji oraz o sens ocen i wartościowań od owej narracji nieodłącznych. Różnice zdań dotyczyły pochodzenia i charakteru przeróżnych - ideologicznych, naukowych czy literackich - komponentów danego obrazu dziejowego. Organicznym dopełnieniem sporów o dzieło stawała się dyskusja rozwijana wokół osoby autora. Budziły kontrowersje kwestie wyposażenia umysłowego dziejopisa, jego postaw wobec świata, walorów jego pióra i inne. W krąg ożywionej dyskusji wchodziła naturalnie również sprawa ogniw biografii piszącego, z którymi należało łączyć genezę i kształt dzieła. Odrębne problemy dochodziły w związku ze spotykaną niekiedy sytuacją, gdy dzieło miało kilku autorów, zwłaszcza zaś z sytuacją - dość częstą w średniowieczu - gdy autor pozostawał anonimowy. Skądinąd życiorys dziejopisa mógł budzić żywe zainteresowanie ze względów innych niż działalność pisarska. Warto dodać, iż na gruncie refleksji naukowej pojawiał się w dyskusji w sposób oczywisty obraz środowisk, z którymi kojarzyły się twórca i dzieło, następnie zaś obraz wydarzeń historycznych okresu. W razie potrzeby jawiło się też szersze odniesienie problematyki dzieła do ówczesnej rzeczywistości społecznej, politycznej, kulturowej.

Wielość zdań prezentowanych w podobnych sporach i samo przyznawanie owym sporom większej wagi to świadectwo,

iż mamy do czynienia z dziełami wybitnymi lub w każdym razie funkcjonującymi wyraziście w przekazie kulturowym. Gdy mowa o ciągnącej się dyskusji na temat pomnika historiografii, istotne wydaje się przekazywanie pewnej znaczącej tradycji historycznej, której interpretacja się zmieniała, lecz z którą nie zerwano trwałych związków. W poglądach na taką tradycję liczył się z czasem coraz mocniej dyskurs naukowy. Odnośnie do dawnej historiografii polskiej ze zjawiskiem wielowiekowych sporów o dzieło i autora, sporów nacechowanych niezwykle rozpiętością opinii i ostrością kontrowersji, spotykamy się w przypadku *Kromki polskiej* mistrza Wincentego Kadłubka, zredagowanej w pierwszej ćwierci XIII wieku (czas powstania kroniki to jeden z przedmiotów sporu). Zauważmy przy tym, iż chodzi o dzieło, które z uznaniem czytano, z którego czerpano obficie wiadomości i opinie, którego wątki i pomysły rozwijano, ale które jako całość było w zasadzie czymś nie do naśladowania. Decydowała o tym szczególnie postać „traktatu historycznego”, przybranego dla większości utworu w formę uczonego dialogu (wysunięto hipotezę, że wchodzi tu w grę nawiązanie do dialogu platońskiego). Relacja o dziejach Polski połączona została w kronice z wielowarstwowym komentarzem, w którym miały swój udział średniowieczna moralistyka, prawo, nauka o państwie, wiedza o antyku, teologia, przyrodoznawstwo itd. Rzecz jest opowiedziana wyszukany stylem i wyrafinowanym literacko językiem przy wykorzystaniu bogactwa ówczesnej nauki retoryki. To wszystko poszerzać miało z czasem płaszczyznę refleksji nad dziełem i jego twórcą - historykiem, myślicielem, erudytą, prawnikiem i literatem.

Pytaniom o charakter dzieła towarzyszyły pytania o przebieg i sens całości dróg życiowych autora - mistrza Wincentego. Gdy mowa o kontrowersjach, zauważmy, że niektóre elementy sporu, takie jak prawdziwość określonych ustępów kroniki (szło głównie o - później tak nazwane - „dzieje bajeczne”), a po stronie „biograficznej” - rodowe pochodzenie pisarza, zarysowały się już w średniowieczu. Szeroki wachlarz zagadnień związanych z Win-

centym i jego kroniką wyłoniła jednak dopiero historiografia naukowa. Rozwój inspirującego kontrowersje kwestionariusza badawczego był znamienny dla ostatniego stulecia.

W nurcie naukowej refleksji nad dziełem i twórcą występowała, niekiedy dość silnie i sporadycznie występuje do dziś, tendencja do obniżenia rangi kroniki zarówno jako przekazu o wydarzeniach, jak i pomnika kultury naukowo-literackiej. Upraszczać mocno problem, wolno powiedzieć, że wspomniana tendencja łączyła się z jednej strony z pewnym stosunkiem do średniowiecznego pisarstwa, średniowiecznego pojmowania dziejów i średniowiecznej uczoności, z drugiej zaś - z oceną pierwszej połowy okresu rozbitcia dzielnicowego w Polsce i roli, jaką w tym czasie odgrywał Kościół. Z punktu widzenia biografistycznego wchodziła w grę ocena kariery kościelnej Wincentego (został biskupem jako kandydat obozu reformy gregoriańskiej) oraz dystans wobec hagiograficznego wymiaru pamięci o nim. Osobnego powodu do krytyki Kadłubka - kronikarza dostarczyła, jak wiemy, tzw. sprawa św. Stanisława. Od dłuższego wszelako czasu ranga dzieła i jego twórcy wzrasta generalnie w opinii naukowców. Kronika Kadłubka jest uznawana za znamienite świadectwo partycypacji Polski w dorobku tzw. renesansu XII wieku, za niezwykle - na miarę polską - odbicie w tym samym utworze osiągnięć ówczesnej kultury historycznej, prawnopolitycznej i literackiej. Wskazano ważne wzory myśli i pisarstwa mistrza. Paradoksalnie manifestacją walorów intelektualnych Wincentego w wielu dziedzinach stały się jego ośmieszane niegdyś „dzieje bajeczne”. W zakresie historii Polski Piastów ukazano, jak w narracji dziejopisa można wydobyć „prawdę faktów” spod zasłon retoryki i szyfru ideologicznego. Podkreślono wartości języka, stylu i formy utworu. Jednakże to właśnie w nurcie dowartościowywania mistrza i księgi zrodziły się nowe problemy i wyrosły nowe rozliczne spory. Zyskały one w dużej mierze charakter sporów specjalistów - filologów, historyków prawa czy filozofii. W poszukiwaniu formacji szkolnej Kadłubka - podstawy niezwykłości jego dzieła - do przedmiotu rozważań włączono skomplikowane

kwestie z dziedziny średniowiecznych programów nauczania, filiacji różnych tekstów i wędrowek rękopisów, kwestie systemów symbolicznych i zagadek leksykalnych.

W badaniach nad kroniką i procesem jej powstawania zarysować się musiał wątek życiorysu pisarza. Można go było obserwować w różnych publikacjach, konstruując na tej podstawie wyodrębniony temat z zakresu historii historiografii. Temat taki podjął w swojej rozprawie dr Artur Lis. Prześledził on materiał historiograficzny dotyczący biografii Kadłubka, skupiając się na problematyce kontrowersji, ześrodkowanych wokół określonych ogniw życiorysu kronikarza.

Autora rozprawy interesuje kreślony przez historyków obraz losów Wincentego, przy czym zdaje on sobie sprawę z tego, iż występujący w literaturze stosunek rozważań ściślej biograficznych do debaty skupionej na rozbiorze tekstu dzieła pozostaje bardzo złożony. *Kromka polska* nie jest dziełem anonimowym jak wiele pomników historiografii średniowiecznej. Wiemy, że w sytuacji anonimowości głównym oparciem dla jakiegoś, choćby hipotetycznego, „ujawnienia” postaci autora staje się samo dzieło. Ma to miejsce na przykład w przypadku pierwszego polskiego kronikarza, tzw. Galla Anonima. O Wincentym czerpiemy jednak trochę wiadomości z różnych źródeł, dokumentowych i narracyjnych. Dość spójna grupa przekazów dokumentuje jego karierę kościelną, ukoronowaną wyborem na biskupstwo krakowskie, a zamkniętą przez rezygnację z urzędu i zakończenie życia w klasztorze cystersów w Jędrzejowie. Dodać należy, iż od średniowiecza narastała tradycja o Wincentym - świętym, która zaowocowała jego beatyfikacją w wieku XVIII. Niemniej są rozdziały interesującej nas biografii, w których historiografia może poruszać się tylko z kroniką w rękę, i to pomijając nawet problem pewnych ustępów dzieła, co do których przypuszcza się, iż mówią wprost o samym autorze (pamiętać tu należy między innymi o długim życiu kronikarza). Wiele rzeczy istotnych wnosi do „milczących obszarów” życiorysu czynnik angażowania się polityczno-ideologicznego Wincentego, jego sympatii personal-

nych i preferencji ustrojowych, wpisany rozmaicie w narrację kroniki. Na świadectwach kroniki zawisa ostatecznie tak ważna dla tematu sprawa, jak pobyt za granicą i studia uniwersyteckie kronikarza. Wraca wciąż opinia, iż używany przez Kadłubka tytuł „magister”, wskazujący na odbycie takich wojaży i studiów, może oznaczać tylko funkcję nauczycielską w szkole kapitulnej. Ciężar udowodnienia uniwersyteckiego ogniwa biografii dziejopisa-kronikarza spada na studium „uczoności” i kultury literackiej zaprezentowanych w kronice (spór dotyczy jeszcze samego miejsca nauki za granicą). Historyk biografistyki Kadłubka będzie w końcu zmuszony referować na przykład wnioski specjalistów wyciągnięte z przesłedzenia obiegu tekstów jakiegoś autora starożytnego.

Występuje jednak i relacja odwrotna. Są dane źródła o Wincentym czerpane spoza kroniki, które w jakimś zakresie „sterują” wiedzą o dziele i wywierają wpływ na kontrowersje specjalistyczne. Dla organizacji materiału w rozprawie Artura Lisa mają one znaczenie zasadnicze. Autor zestawiał opinie historyków dotyczące podstawowych wydarzeń czy ogniów życiorysu dziejopisa i okazało się, że ów „zestaw faktów” kryje w sobie źródło gorących sporów. Historiograficzne kontrowersje zaczynają się tu wraz ze sprawą miejsca i daty urodzenia oraz przynależności rodowej kronikarza, kończą zaś - sprawą jego ślubów zakonnych i charakteru pobytu w Jędrzejowie w ostatnich latach życia. Rozpiętość opinii ilustruje na przykład fakt, iż przyznawano Wincentemu pochodzenie plebejskie i przynależność do wielkiego możnowładztwa.

Istotną pomoc w pisaniu rozprawy stanowiły dla doktora Lisa zainteresowania, które znalazły wyraz we wcześniejszych jego pracach. Wymienić wolno zainteresowanie genealogią rodów możnowładczych i rycerskich w Polsce XII-XIII wieku, oraz - w ramach zainteresowania historią rozbicia dzielnicowego - szczególnie zajęcie się dziejami bliskiej Wincentemu ziemi sandomierskiej. Autor interesował się także ówczesną recepcją prawa rzymskiego i kanonicznego w Polsce, a odnośnie do samego

Kadłubka - redagowanymi i wystawianymi przez niego dokumentami. Zajmował się również dziejami kultu Wincentego oraz tradycją regionalną, oplatającą się wokół osoby kronikarza, biskupa, mnicha. W związku ze wspomnianymi zaangażowaniami badawczymi, które znalazły odbicie w szeregu publikacji, autor referując i analizując dyskusje historiograficzne, czuł się uprawniony do zaznaczania w wielu kwestiach własnego stanowiska, a niekiedy do wspierania swego zdania rozbudowaną dokumentacją.

Autor przebadął obszerny materiał starszej, nowszej i najnowszej literatury. Liczba i różnorodność wykorzystanych pozycji świadczą dobitnie o fascynacji, jakie budziła i budzi dotąd pierwsza polska kronika napisana przez Polaka oraz zasługujący z wielu powodów na uwagę twórca dzieła. Jak już wspomniano, przedmiot badań uporządkowany został w rozprawie według biegu życia Wincentego i zestawu stanowisk naukowych zajmowanych przez badaczy w różnych zagadnieniach biografii dziejopisa. Historiograficzny zarys owej kontrowersyjnej biografii dotyka wielu dziedzin polskiej mediewistyki. Pozwala on przede wszystkim wnikać w wysiłek mediewistów zmierzający ku uchwyceniu wagi przemian końca XII i początku XIII wieku dla rozwoju polskiej kultury.

Chronique et Historien

Dans l'historiographie des siècles anciens, nous trouvons des œuvres qui, soit au moment de la création, soit seulement après un certain temps, ont inspiré des disputes chaudes et durables. On a discuté de la véracité et de l'exhaustivité des «faits» présentés dans le récit historique et du sens des évaluations et des évaluations de ce récit inhérent. Les divergences d'opinion concernaient l'origine et le caractère de diverses composantes - idéologiques, scientifiques ou littéraires - d'une image histo-

rique donnée. La discussion autour de l'auteur était un complément organique aux disputes de l'œuvre. Les questions de l'équipement intellectuel de l'historien, ses attitudes envers le monde, les valeurs de sa plume et d'autres étaient controversées. Naturellement, la question des liens de la biographie de l'écrivain avec laquelle la genèse et la forme de l'œuvre devaient être combinées est également entrée dans la discussion animée. Des problèmes distincts se sont posés à propos de la situation parfois rencontrée où l'œuvre avait plusieurs auteurs, en particulier la situation - assez courante au Moyen Âge - où l'auteur est resté anonyme. De plus, la biographie de l'historien pourrait susciter un vif intérêt pour des raisons autres que l'écriture. Il convient de noter que sur la base de la réflexion scientifique, l'image des cercles auxquels l'artiste et l'œuvre étaient associés est apparue dans la discussion, suivie de l'image des événements historiques de l'époque. Si nécessaire, il y avait aussi une référence plus large aux problèmes du travail à la réalité sociale, politique et culturelle d'alors.

La multiplicité des peines présentées dans des litiges similaires et le fait même de donner plus de poids à ces litiges témoignent que nous avons affaire à des œuvres exceptionnelles ou, en tout cas, fonctionnant clairement dans le message culturel. En ce qui concerne la discussion en cours sur le monument de l'historiographie, il semble important de transmettre une tradition historique significative dont l'interprétation a changé, mais avec laquelle des relations durables n'ont pas été rompues. Compte tenu de cette tradition, le discours scientifique est devenu de plus en plus important au fil du temps. En ce qui concerne l'ancienne historiographie polonaise avec le phénomène des querelles séculaires sur l'œuvre et l'auteur, des différends marqués par un éventail d'opinions inhabituel et une acuité de controverse, on se retrouve dans le cas de la Chronique Polonaise du maître Vincent Kadłubek, éditée au premier quart du XIIIe siècle (l'époque de la création de la chronique est l'un des sujets du différend).

Dans le même temps, nous notons qu'il s'agit d'un ouvrage lu avec appréciation, dont les messages et les opinions ont été abondamment tirés, dont les fils et les idées ont été développés, mais qui dans son ensemble était fondamentalement quelque chose à imiter. Cela était dû à la forme spéciale du "traité historique", adopté pour la plupart des travaux sous la forme d'un dialogue savant (l'hypothèse a été soulevée qu'une référence au dialogue platonicien était en jeu ici). Le récit de l'histoire de la Pologne a été combiné dans une chronique avec un commentaire à plusieurs niveaux dans lequel la morale médiévale, le droit, la science de l'État, la connaissance de l'antiquité, la théologie, les sciences naturelles, etc. ont eu leur part. La chose est racontée dans un style sophistiqué et un langage littéraire raffiné utilisant la richesse de la rhétorique contemporaine. Tout cela devait élargir avec le temps le plan de réflexion sur l'œuvre et son créateur - historien, penseur, érudit, avocat et écrivain.

Des questions sur la nature de l'œuvre étaient accompagnées de questions sur le cours et la signification de l'ensemble des parcours de vie de l'auteur-maître Vincent. Lorsque nous parlons de controverse, nous notons que certains éléments du différend, tels que la véracité de certains passages de la Chronique (il s'agissait principalement - plus tard dénommée - "histoire fabuleuse"), et du côté "biographique" - l'origine ancestrale de l'écrivain, avaient déjà été soulignés au Moyen Âge. Cependant, l'historiographie scientifique n'a émergé que d'un large éventail de questions liées à Vincent et à sa Chronique. L'élaboration du questionnaire de recherche controversé a été importante au cours du siècle dernier. Dans le courant de réflexion scientifique sur l'œuvre et le créateur, il y a eu, parfois assez fortement et sporadiquement à ce jour, une tendance à abaisser le rang de la Chronique à la fois comme message d'événements et comme monument de la science et de la culture littéraire. Pour dire les choses simplement, on peut dire que cette tendance était liée, d'une part, à une certaine attitude envers l'écriture médiévale, la compréhension médiévale de l'histoire et de l'érudition

médiévale, et d'autre part à l'évaluation de la première moitié de la période de rupture régionale en Pologne et au rôle qu'elle jouait l'Église à cette époque. D'un point de vue biographique, l'évaluation de la carrière de Vincent à l'église (il devint évêque en tant que candidat du camp de réforme grégorien) et la distance à la dimension hagiographique de sa mémoire entrèrent en jeu. Une raison distincte pour critiquer Kadłubek - le chroniqueur a fourni, comme nous le savons, le soi-disant le cas de Saint Stanislas. Cependant, depuis longtemps, le rang de l'œuvre et de son créateur a généralement augmenté de l'avis des scientifiques. La Chronique de Vincent Kadłubek est considérée comme un témoignage exceptionnel de la participation de la Pologne à la production de ce que l'on appelle de la Renaissance du XIIe siècle, pour la réflexion inhabituelle - à la polonaise - dans le même ouvrage des réalisations de la culture historique, juridique et politique de l'époque. Des schémas importants des pensées et de l'écriture du maître ont été indiqués. Paradoxalement, les manifestations intellectuelles de Vincent dans de nombreux domaines sont devenues sa "fabuleuse histoire" ridiculisée. En ce qui concerne l'histoire des piastes polonais, il a été montré comment, dans le récit d'un historien, on peut extraire la «vérité des faits» des rideaux de la rhétorique et du code idéologique. Les valeurs de la langue, du style et de la forme de l'œuvre ont été soulignées. Cependant, c'est dans l'intégration du maître et du livre que de nouveaux problèmes ont surgi et de nouveaux différends ont surgi. Ils ont largement acquis le caractère de différends spécialisés - philologues, historiens du droit ou de la philosophie. À la recherche de la formation scolaire de Kadłubek - la base de l'unicité de son travail - des questions complexes du domaine des programmes médiévaux, la filiation de divers textes et l'errance des manuscrits, des questions de systèmes symboliques et d'énigmes lexicales ont été incluses dans le sujet de réflexion.

Dans la recherche sur la Chronique et le processus de sa création, le sujet de la biographie de l'écrivain a dû être esquissé.

Il a pu être observé dans diverses publications, construisant sur cette base un sujet distinct dans le domaine de l'histoire de l'historiographie. Ce sujet a été repris dans cette thèse par le Dr Artur LIS. Il a analysé le matériel historiographique sur la biographie de Kadłubek, en se concentrant sur les questions de controverse centrées sur des liens spécifiques dans la biographie du chroniqueur. L'auteur de la thèse s'intéresse à l'image du sort de Vincent dessinée par les historiens, mais il est conscient du fait que la relation des considérations biographiques dans la littérature au débat centré sur la diffusion du texte de l'œuvre reste très complexe. La Chronique Polonaise n'est pas anonyme, comme beaucoup de monuments de l'historiographie médiévale. On sait que dans une situation d'anonymat, l'œuvre elle-même devient le principal support de certaines, voire hypothétiques, «révélation» du caractère de l'auteur. C'est le cas, par exemple, du premier chroniqueur polonais, le soi-disant Gall Anonim. Cependant, nous obtenons des informations sur Vincent de diverses sources, à la fois documentaires et narratives. Un groupe de messages assez cohérent documente sa carrière dans l'église, couronnée par l'élection de l'évêché de Cracovie et clôturée par sa démission et la fin de sa vie au monastère cistercien de Jędrzejów. Il faut ajouter qu'à partir du Moyen-Âge, la tradition de Vincent - un "saint" - se développait, ce qui aboutit à sa béatification au XVIIIe siècle. Néanmoins, il existe des chapitres de la biographie qui nous intéressent, dans lesquels l'historiographie ne peut évoluer qu'avec une chronique en main, et même ignorer le problème de certains passages de l'ouvrage, qui sont censés parler directement de l'auteur lui-même (rappelez-vous, entre autres, de la longue vie du chroniqueur). Beaucoup de choses importantes contribuent aux «zones silencieuses» de la biographie, facteur d'implication politique et idéologique de Wincenty, ses sympathies personnelles et ses préférences politiques, inscrites de diverses manières dans le récit de la chronique. Dans les certificats de la chronique, un événement qui finit par être aussi important que le séjour à l'étranger et les études univer-

sitaires du chroniqueur sera suspendu Il existe toujours une opinion selon laquelle le titre de “magister” de Kadłubek, indiquant l’achèvement de ces voyages et études, ne peut signifier qu’une fonction d’enseignement à l’école du chapitre Le fardeau de prouver le lien universitaire dans la biographie de l’historien-chroniqueur incombe à l’étude de «l’apprentissage» et de la culture littéraire présentée dans la chronique (le différend concerne toujours le lieu même des études à l’étranger). L’historien de la biographie de Kadłubek sera éventuellement contraint de se référer, par exemple, aux conclusions de spécialistes tirés du traçage de la circulation des textes par un auteur ancien.

Cependant il existe également une relation inverse. Il existe des sources de sources sur Vincent provenant de l’extérieur de la chronique, qui dans une certaine mesure “contrôlent” la connaissance du travail et exercent une influence sur la controverse des spécialistes. Pour l’organisation du matériel dans la thèse d’Artur LIS, ils sont d’une importance fondamentale. L’auteur a juxtaposé les opinions des historiens sur les événements de base ou les liens dans l’histoire de l’historien et il s’est avéré que cet «ensemble de faits» cache une source d’arguments brûlants. Les controverses historiographiques commencent ici avec la question du lieu et de la date de naissance et de l’appartenance familiale du chroniqueur, et se termine avec la question de ses vœux religieux et de la nature de son séjour à Jędrzejów dans les dernières années de sa vie. La gamme des opinions est illustrée, par exemple, par le fait que Vincent a obtenu la descendance plébéienne et appartient à une grande ampleur.

Pour le Dr Lis, une aide importante dans la rédaction de la thèse a été les intérêts qui se reflétaient dans ses travaux antérieurs. Il est possible de mentionner l’intérêt pour la généalogie des familles puissantes et chevaleresques en Pologne aux XIIIe-XIIIe siècles, et - dans le cadre de l’intérêt pour l’histoire de la division - une attention particulière à l’histoire de la région de Sandomierz près de Vincent. L’auteur était également intéressé par la réception du droit romain et du droit canonique

en Pologne à cette époque, et par rapport à Kadłubek lui-même - les documents qu'il a édités et publiés. Il a également traité de l'histoire du culte de Vincent et de la tradition régionale, enlacé autour de la personne d'un chroniqueur, évêque, moine. Dans le cadre des engagements de recherche susmentionnés, qui se reflétaient dans un certain nombre de publications, l'auteur, rapportant et analysant les discussions historiographiques, se sentait autorisé à marquer sa position sur de nombreuses questions, et parfois à étayer son opinion par une documentation approfondie. L'auteur a recherché un vaste matériel de littérature plus ancienne, plus récente et plus récente. Le nombre et la variété des éléments utilisés témoignent clairement de la fascination suscitée jusqu'à présent par la première chronique polonaise écrite par le Polonais et le créateur de l'œuvre digne d'attention. Comme déjà mentionné, le sujet de recherche a été ordonné dans la thèse en fonction du cours de la vie de Vincent et de l'ensemble des positions scientifiques occupées par les chercheurs dans divers numéros de la biographie de l'historien. Le contour historiographique de cette biographie controversée touche de nombreux domaines de la science médiévale polonaise. Tout d'abord, il nous permet de pénétrer l'effort des médiévistes pour saisir l'importance de la fin du XIIe et du début du XIIIe siècle pour le développement de la culture polonaise.

Traduction: Jolanta Jakubczyk

Błogosławiony Wincenty Kadłubek w świetle współczesnych badań

Ostatnie 50-lecie obfitowało w liczne konferencje naukowe, których tematem były rozważania wokół pierwszego polskiego uczonego, patrona diecezji sandomierskiej, kronikarza, biskupa, cystersa – błogosławionego Wincentego Kadłubka (ok. 1150-1223).

Wspomnieć należy o symposium pt. „Mistrz Wincenty Kadłubek – pierwszy uczonej polski – w 750-lecie śmierci”, zorganizowanym w dniach 23 i 24 listopada 1973 roku w Poznaniu staraniem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Polskiego Towarzystwa Historycznego, którego materiały opublikowano w 20. numerze „Studiów Źródłoznawczych”. W pierwszym artykule pt. „Mistrz Wincenty – autor i utwór” Gerald Labuda¹ podał krótkiej charakterystyce dotychczasową historiografię. Mediewista wymienił poszczególne wydania „Kroniki polskiej” i jej badaczy poczynszaj od Adama Naruszewicza. Kolejny referat pt. „Ośrodki i peryferie kultury umysłowej w Europie XII wieku”, przygotował Aleksander Gieysztor². Podkreślił on, iż pierwsze uniwersytety zostały zorganizowane już wieku XII. Charakteryzując przodujące ośrodki kultury umysłowej w Europie badacz ten wymienił m.in. we Francji Chartres i Paryż, w Italii Bolonię i Salerno, a ponadto Oxford, Cambridge i Salamankę.

„Elementy filozofii XII wieku w Kronice mistrza Wincente-

¹ G. Labuda, *Mistrz Wincenty – autor i utwór*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 3-9.

² A. Gieysztor, *Ośrodki i peryferie kultury umysłowej w Europie XII wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 10-18.

go” to zagadnienie opracowane przez Jana Sulowskiego³. Autor przedstawił tezę, opiniującą wykształcenie Wincentego poniżej elity intelektualnej XII wieku. Odpowiadałoby ono zaledwie średniowiecznemu *trivium*. Sulowski badając wiedzę filozoficzną Wincentego, puentował: „przy aktualnym stanie naszej wiedzy biograficznej niepodobna precyzyjnie ani nawet prawdopodobnie lokalizować szkoły, w której uczył się Kadłubek. Łatwiej natomiast można przyjąć, że pobierał naukę u jakiegoś magistra wykształconego w Paryżu albo w Chartres, który kierował jakąś szkołą klasztorną. Wincenty prawdopodobnie ukończył tam *trivium*, czyli gramatykę, dialektykę i retorykę, ponieważ ślady tych dyscyplin spotykamy w kronice. W każdym razie brak w niej aluzji wskazującej na studia autora w zakresie nauk kwadrywialnych”. Artykuł Henryka Łowmiańskiego podejmuje „Wątki literackie i tradycja historyczna w Kronice Kadłubka (I księga)”⁴. Ten niezwykle erudycyjny referat wprowadza czytelnika w dzieje bajeczne przedpiastowskiej Polski. Kolejny szkic nt. „Mistrz Wincenty a Justyn – epitomator Pompejusza Troga” został przygotowany przez Ignacego Lewandowskiego⁵. Artykuł omawia sposoby, za pomocą których mistrz Wincenty korzysta z *Epitome Justyna*, będącej skrótem nie zachowanej historii powszechnej Pompejusza Troga. Ukoronowaniem omawianej publikacji jest praca Adama Vetulaniego nt. „Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego”⁶. Badacz ten zaznacza: „Kadłubek widział również wyższość prawa rzymskiego nad prawem polskim, podówczas zwyczajowym. Znów był jednakże na tyle rozsądny, aby nie głosić tezy, że prawo to, któremu początki dało ustawodawstwo Kraka, należy zastąpić przepisa-

³ J. Sulowski, *Elementy filozofii XII wieku w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 19-21.

⁴ H. Łowmiański, *Wątki literackie i tradycja historyczna w Kronice Kadłubka (I księga)*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 22-27.

⁵ I. Lewandowski, *Mistrz Wincenty a Justyn – epitomator Pompejusza Troga*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 28-34.

⁶ A. Vetulani, *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 35-45.

mi *Corpus iuris civilis*. Owszem, głosił ich obowiązywalność tam, gdzie mogłoby być stosowane, ale nie domagał się, aby prawo polskie zastąpić jego normami. On jedynie, poprzez swą kronikę, próbował – bezskutecznie zresztą – torować drogę przenikaniu prawa rzymskiego do Polski”. Tekst pt. „Mistrz Wincenty a Saxo Gramatyk”, wyszedł spod pióra Stelli Marii Szacherskiej⁷. Referat porównuje kronikę Saxa Gramatyka z dziełem mistrza Wincentego m.in. pod względami typu erudycji, źródeł historycznych i literackich oraz koncepcji politycznych. Wiele cennych uwag znajdzie czytelnik w szkicu Ambrożego Boguckiego pt. „Terminologia polityczna w Kronice mistrza Wincentego”⁸. Jak sam uczony zaznacza interesują go: „określenia państwa i okręgów administracyjnych, tytuły władców, urzędników i dostojników kościelnych, nazwy organów kolegialnych i elity społecznej”. Niezwykle ważne a zarazem interesujące zapytanie „Jak mistrz Wincenty pojmował historię Polski” to temat pracy Brygidy Kürbis⁹. Autorka rozpatruje kolejno zamysł dziejopisarski, treść „Kroniki polskiej” i poglądy mistrza Wincentego. W dalszej części książki znajduje się artykuł Witolda Maisla „Prawo karne w Kronice Wincentego Kadłubka”¹⁰. Praca ta doskonale koreluje z wyżej wymienionym artykułem Adama Vetulaniego, dając solidne podstawy badaniom nad erudycją prawną Wincentego Kadłubka. Maisel przedstawia opis kar oraz kategorii przestępstw w świetle dzieła Wincentego. Alicja Karłowska-Kamzowa podjęła temat „Męczeństwo św. Stanisława w relacji Wincentego Kadłubka. Próba interpretacji symbolicznej”¹¹. Autorka włączyła

⁷ S. M. Szacherska, *Mistrz Wincenty a Saxo Gramatyk*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 46-55.

⁸ A. Bogucki, *Terminologia polityczna w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze”, 20(1976), s. 56-63.

⁹ B. Kürbis, *Jak mistrz Wincenty pojmował historię Polski*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 64-70.

¹⁰ W. Maisel, *Prawo karne w Kronice Wincentego Kadłubka*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 71-75.

¹¹ A. Karłowska-Kamzowa, *Męczeństwo św. Stanisława w relacji Wincentego Kadłubka. Próba interpretacji symbolicznej*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 76-84.

się do dyskusji nad tzw. sprawą św. Stanisława oraz dokonała opisu tradycji ikonograficznej jego kultu. W dalszej części pracy znalazły się referaty wygłoszone podczas drugiego dnia sesji naukowej. „Retoryka mistrza Wincentego” to zagadnienie omówione przez wybitnego krakowskiego mediolatynistę Mariana Plezię¹². Dokonał on analizy stylu mistrza Wincentego „trudnej ozdobności” (używającego tropów) w przeciwstawieniu do stylu „ozdobności łatwej”. Z kolei wyliczeniem pojawiających się w kronice Kadłubka toposów zajął się Kazimierz Liman w pracy „Topika w Kronice polskiej Wincentego Kadłubka”¹³. „Komentarze i przeróbki Kroniki mistrza Wincentego” to temat artykułu Mariana Zwiercana¹⁴. Prelegent omówił komentarz Jana z Dąbrówki do kroniki Wincentego, która to awansowała do rangi przedmiotu osobnego wykładu na Uniwersytecie Krakowskim. Zamykający tom artykuł zatytułowany „O recepcji Kroniki Wincentego w środowisku krakowskim w XV wieku” przygotował Józef Szymański¹⁵. Należy wymienić dyskutantów, gdyż dokonali pierwszego aktu recepcji i oceny referatów: Kazimierz Śląski, Roman Heck, Kazimierz Jasiński, Janusz Bieniak, Stanisław Trawkowski, Bolesław Przybyszewski.

* * *

Symposium naukowe zatytułowane „Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda” – odbyło się w dniu 10 marca 2000 roku z inicjatywy opactwa jędrzejowskiego¹⁶. Sesja naukowa odbyła się w Krakowie, w gmachu

¹² M. Plezia, *Retoryka mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 88-94.

¹³ K. Liman, *Topika w Kronice polskiej Wincentego Kadłubka*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 95-105.

¹⁴ M. Zwiercan, *Komentarze i przeróbki Kroniki mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 106-114.

¹⁵ J. Szymański, *O recepcji Kroniki Wincentego w środowisku krakowskim w XV wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 115-122.

¹⁶ *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda. Materiały sesji naukowej – Kraków, 10 marca 2000*, red. Krzysztof Rafał Prokop, Kraków 2001, ss. 123.

Polskiej Akademii Umiejętności, która też – razem z Uniwersyte-tem Jagiellońskim – firmowała to przedsięwzięcie. Konferencję rozpoczęło słowo Metropolity Krakowskiego Franciszka Kardynała Macharskiego¹⁷ oraz Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego – Profesora Franciszka Ziejki¹⁸. Drugi z wymienionych suponował: „Postać jego raz po raz przybliżali czytelnikom popularyzatorzy historii, zarówno autorzy zarysów narodowych dziejów, jak i rozlicznych artykułów ogłaszanych w gazetkach „dla ludu”. Większość tych autorów pragnęła poznać prawdę o dziele mistrza Wincentego, zgłębić tajniki jego biografii, ale – jak wolno sądzić – w ich dyskusjach i sporach chodziło także o sprawy szersze: o poznanie początków państwa polskiego, o rozpoznanie dziejów narodzin narodu polskiego. W czasach, gdy z mapy Europy wykreślono Polskę, zjawiała się potrzeba refleksji nad jej przeszłością, nad jej niegdysiejszą wielkością i przyczynami późniejszego upadku. Mistrz Wincenty stał się w ten sposób bohaterem wielkiej księgi, jaką pisano wspólnymi siłami, księgi zatytułowanej: *Wizerunki polskie*. Żyjące pod trzema zaborami społeczeństwo polskie potrzebowało się rozpoznać w swoim jestestwie. Aby tak się stało, musiało poznać swoich przodków, swoją historię. W tym kontekście Mistrz Wincenty – pierwszy znany z imienia kronikarz polski, nabierał szczególnego znaczenia. Owszem, nie skąpiono mu słów krytyki za baśniowe elementy, jakie wprowadził do swej kroniki, ale zgadzano się także i z tym, że bez niego o wiele uboższa byłaby nasza narodowa tradycja. A o ileż byłaby uboższa nasza literatura piękna? Czyż można wyobrazić sobie dziś literaturę polską bez rozlicznych poematów, dramatów, tragedii czy powieści o Wandzie i Krakusie, których na karty naszej legendowej przeszłości wprowadził właśnie Kadłubek? Czyż jesteśmy w stanie wyobrazić sobie literaturę polską bez Króla-Ducha i Lilli Wenedy Słowackiego,

¹⁷ *Słowo Metropolity Krakowskiego*, [w:] *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło...*, s. 9-10.

¹⁸ *Słowo Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło...*, s. 11-12.